Bernard Outtier
Saint-Martin-de-la-Mer

FRAGMENTS ONCIAUX INÉDITS DE L'ÉVANGILE DE MARC EN GÉORGIEN EREVAN, MATENADARAN 2660

Au service de la tradition chrétienne orientale, j'ai souvent croisé Michel van Esbroeck dans les fonds de manuscrits en Arménie et en Géorgie. En souvenir de ce long compagnonnage trop tôt et si brutalement interrompu, je lui dédie l'édition de fragments évangéliques.

Le manuscrit du Matenadaran Machtots d'Erevan, n° 2660 a été relié en 1599 au monastère de *Թբլისის/Թբլան/Դվან*. Ce monastère se trouvait dans le vilayet d'Erzeroum, каза de Karin, à 10–12 km au nord-est d'Erzeroum. Il n'est pas mentionné dans Erzeroum ou topographie de la haute Arménie. Texte arménien de Hakovb Karnétsi (XVIIe siècle) / Publié par K. KOSTANEANTS (1903), traduit et annoté par M. FRÉDÉRIC Macler // *Journal asiatique*, XIe série XIII (1919) 153–237, ni chez H. OSKEAN, Die Klöster Hocharmeniens (en arménien) (Wien, 1951) (Nationalbibliothek 167), ni chez M. THIERRY, Répertoire des monastères arméniens (Turnhout, 1993).

Le copiste et enlumineur *Առաքել Գեղամեցի* nous a laissé sept manuscrits copiés dans ce monastère entre 1588 et 1632. Un seul, Matenadaran Machtots d'Erevan, n° 8931, n'a pas de feuilles de garde. Quatre autres ont des fragments tirés d'un évangélaire arménien en erkat'agir: les n° 4100, 7555 et 7646 de la même bibliothèque, et le n° 615 du Patriarcat arménien Saints-Jacques de Jérusalem. On peut repérer ces manuscrits grâce à la Bibliographie des enlumineurs arméniens des IXe–XIXe siècles d'Astghik GUEVORKIAN (Erevan—Le Caire, 1998) (en arménien).

Grâce au Catalogue des Archives Sirarpie Der Nersessian, dont Silvia AGÉMIAN vient de publier le tome I (Antélias, 2003), p. 270, on peut ajouter à cette liste: un Psautier (vente Sotheby du 14 février 1968).

Comme le manuscrit 2660, le manuscrit 7634 a, selon le catalogue, deux feuilles de garde d'un tétraévangile géorgien; je n'ai pas de notes sur ce dernier manuscrit, et c'est dommage, car on peut penser que le relieur a pris du même tétraévangile. On sait qu'il y avait une population géorgienne dans le vilayet d'Erzeroum, et de célèbres centres monastiques géorgiens. C'est sans doute de l'un d'eux que viennent les fragments que je vais maintenant éditer. En effet, paléographiquement, on remarque les *ო* et *ჟ* assez carrés, semblables à ceux des manuscrits copiés à Chatberdi en 973 (ი. აბულაძე, ქართული წერის ნიმუშები. პალეოგრაფიული ალბომი (Tbilisi, 1973²) Pl. 18–20).

Il reste deux morceaux de feuillets de parchemin, incomplets, mais sans perte de texte, mesurant 260×174 mm. Ces feuillets proviennent d'un tétraévangile: en effet, les renvois aux sections des canons sont présents en bas des feuillets. L'écriture est une majuscule (asomtavruli) de la seconde moitié du Xe siècle.

Il y a 22 lignes de texte, sur deux colonnes. La largeur d'une colonne est de 70 mm, l'intervalle entre les colonnes, de 17 mm. Il y a 8 à 9 mm entre les lignes, les lettres sont hautes de 3 à 4 mm. Quatre lignes à la pointe sèche sont tracées en bas de feuillet pour les indications renvoyant aux canons.

Le texte est de l'Évangile de Marc, c. 5 pour le feuillet I, c. 8 pour le feuillet II. Le voici:

f. I v

¹³და შევიდა ღორებსა მას
და მიიმართა კოლტმ-
მან ღორებისამან
კბოდესა მას ზღოვ
ად რ- იყენეს ვ-რ ორ ა
თას და დაიშთენეს
ზღოვასა მას შინა
¹⁴ზ- მწყემსები იგი მათი
ივლტოდეს და ოვთხ
რეს ქ-ლქსა და დაბნე
ბსა და გამოვიდეს
ხილვად რამ-ძი არს
რ-ლ-იგი იქმნა: ¹⁵ და მოვი
დეს ი-ვისა და ისილეს
ეშმაკეოვლი იგი მჯდო
მარც და შემოსილი და
გონიერი რ-ლისა თანა
[იგი] ყოფილ იყო ლეგიონი
და [შე]ეშინა ¹⁶ და ოვთხრო
ბდეს რ-ლთა-იგი ეხილ
[ვ]ა ვ-რ-იგი იქმნა ეშმა
კეოვლისა მისთჳს და

Ir

და იყო ზღვს-კიდესა:
²² და აჰა მო-ვინმე-ვი
და მისა ერთი შესა
კრებლის-მთავარი სა
ხელი მისი იაროს და
ისილა იგი და შეოვრდა
ფერუთა მისთა ²³ ევედ

ღორებისა მისთჳს ¹⁷ და [ა]
ევედრებოდეს მას
რ-ა წარვიდეს საზღვ
ართა მათთაგან -
¹⁸ზ- და აღ-რამ-ვიდა ი-ვ ნავ
სა ევედრებოდა მას
რ-ლ-იგი იყო პირველ ეშ
ეშმაკეოვლ: რ-ა მის თ-ნა
იყოს ¹⁹ და არა ოვტევა
იგი ა-დ ჰრქოვს მას
აღვედ სახიდ შენდა
თჳსთა შენთა და ოვ
თხარ მათ რავდენი
გიყო შ-ნ ო-ნ და შე
გიწყალა შენ: ²⁰ და წარ
ვიდა იგი და იწყო ათ
ქალაქსა მას რავდენი
იგი ოვყო მას ი-ვ
და ყ-ლთა ოვკვრდა:
²¹ზ-თა და წიაღება ი-ვ კოვალ
ად მიერ კერძო. და შე
კრბა ერი დიდძალი მისა:

²⁶ და ფრიად ვნებოვლ
იყო მრავალთაგ[-ნ]
მკოვრნალობა და წა
რბო ყ-ივე მისი და
არარაჲ ხარგებელ
ეყო მას ა-დ ოვფრო
მსად ოვძვრესა [მო]

რებოდა მას ფ-დ და
ეტყოდა:

ვ-დ ასოვლი ჩემი აღესროვ
ლები რ-ა მოხვდე და
დაასხნე კელნი მას
და გ-ნერეს და ცხონ
დეს ²⁴და წარვიდა
ი-ვ მის თანა და მის
დევიდა მას ერი მრა
ვალი და შეაოვრეებ
დეს მას:

²⁵და დედაკაცი იყო მო
ვნ რ-ი იყო წყაროთა
სისხლისადათა გოვუ
მოვლ ათორმეტ წელ

Iv

¹⁸[ო]ივსენეთ ¹⁹ოდეს-იგი სოვ
თი პოვრი გ-ნეტეხ სოვ
თ ათასთათვს რაფდ
ენი გოდორი სავსე
ნამოვსრევი აღიღეთ
მათ ჰ-ქეს ათორმეტი
20 და ოდეს-იგი შვდი ოთ
ხ ათასთა რაფდენი
ფხვრიდი ნეშტი აღი
ღეთ და მათ ჰ-ქეს შვ
დი ²¹ხ- ი-ვ ჰ-ქა მათ ვ-რ
არა გოვლის-ნმა-ჰყ
ათო:

²²და მოვიდეს ბეთსაი
დად და მოჰგოვა
რეს მას ბრმაი და
ევედრებოდეს მას რ-ა
მცა კელი დასდვა
მას ზ-ა ²³და ოვპყრა
კელი და გ-ნიყვანა
იგი გარეშე დაბასა
და ჰნერწყოვა თოვ

Iir

დაბნეხსა კესარია ფი
ლიპესასა: და მგზა
ვრ ჰკითხვიდა მოწა
ფეთა თვსთა და იტყოდა

ვიდა:

²⁷და ვ-ა ესმა მას ი-ვს
თვს მოოვდა მას[ს]
ერსა შ-ს ზოვრგით კ[ე]
რძო და შეასო სამ
ოსელსა მისსა ²⁸რ- იტ
ყოდა გოვლსა თვს
სა დაღათოვ სამო
სელსა ოდენ მისსა[ა]
შევახო ვცხონდ[ე]
²⁹და ვ-ა შეასო მეყსეო[ვ]
ლადა გ-ნეჰა წყაროი
იგი სისხლისა მისისაი
და ცნა კორცთაგ[-ნ]
რ- გ-ნიკოვრნა გოვუ

აღთა მისთა და და
სდვა მას კელი მისი
და ჰკითხა მას რა
სა-ძი ჰხედავს: ²⁴და აღ
იხილნა და იტყოდა
ვხედავ კაცებსა ვ-ა
ხეთა მიმომავალთა

²⁵და მერმე კოვალად
დაასხნა კელნი თოვ
აღთა მისთა და აღ
ოვნილნა და მან
აღიხილნა და კოვალად მო
ეგო და ჰხედვიდა ბრ
წყინვალედ ყ-ლსა ²⁶და
წარავლინა იგი სახ
იდ თვსა და ჰ-ქა მას
წარვედ სახიდ შენ
და და დაბად რამ
შესვდე ნოვვის ოვთ
ხრო[ბ] დაბასა შ-ნა:

²⁷ და გამოვიდა ი-ვ და
მოწაფენი მისნი

თავ-ნ: და მდდელთ-მო
ძლოვართა და მწიგნ
ობართა: და მოკლვ
ად და მესამესა დღე

რამ თქვან კაცთა ჩემ
 თვს ყოფამ: ²⁸ ს- მათ
 მიოვგეს და ჰ-ქეს მას
 ვ-დ იოვანე ნათლის-
 მცემელი და სსოვთა
 ელია გინა ერთი წ-ნა
 წ-ტყელთაგანი: ²⁹ ჰ-ქა მ-თ
 ი-ვ თქ-ნ რამ სთქოვთ ჩე
 მთვს ვინ ვარ მე;
³⁰ მიოვგო პეტრე და ჰ-ქა
 შენ სარ ქ-მ: ³⁰ და შეჰრისხ
 ნა მათ ი-ვ რ-ა არავის
 ოვთხრან მისთვს:
³¹ და იწყო სწავლად:
 მათა: ვ-დ ჯერ-არს
 ძისა კაცისა ფ-დ ვნებ
 ამ: და შეოვრაცხ-ყო
 ფამ მოხოვცებოვლ

სა აღდგომად: ³² და
 გ-ნცხადებოვლად სიტ
 ყოვასა ამას ეტყოდა
³³ და გ-ნ-რე-იყვანა პეტრე
 და იწყო ბრალობად
 მისა: ამის სიტყვსათვს
³³ ს- თავადი მიექცა და
 ისილნა მოწაფენი
 თვსნი შეჰრისხნა პეტ
 რეს და ჰ-ქა: მას: წარ
 ვედ ჩემგ-ნ მართლოვ
 კოვს ეშმაკო რ- არა
 წრახნავ ღ-თისასა
 ა-დ კაცთასა:-
³⁴ და მოოვწოდა ერსა
 მას მოწაფეთა მის
 თა თანა და ჰ-ქა მათ
 რ-ლსა ოვნდეს შედგო

L'orthographe est sans surprises. ე et ზ sont interchangeables, comme on le remarque dans bien des manuscrits (voir ზ. სარჯველაძე, ქართული სალიტერატურო ენის ისტორიის შესავალი (თბილისი, 1984) 276–282) 5, 26: ოპკრესსა; 8, 23: გარეშჳ; 8, 27: ფილიპესასა; 8, 31: ღლჳსა.

On observe un cas de désonorisation assimilative, puis perte de la consonne double:

8, 31: მათდა > მათთა > მათა (om. ზ. სარჯველაძე).

Une fois aussi, l'infixe sujet de la deuxième personne est omis: 8, 33: (სარჯველაძე, ქართული... 383–386).

On aura reconnu le texte, qui est celui de la recension «proto-vulgate». Les accords les plus nombreux sont avec les manuscrits Sinai, Monastère Sainte-Catherine, géo 15 (de l'an 978) et géo 30 (de 979), puis Tbilisi, Institut K. Kekelidzé des manuscrits, H-1660 (de 936), Tbeti (de 995), Tbilisi, Institut K. Kekelidzé des manuscrits, A-98 (non daté, dixième siècle) et Berta (avant 988).

Quelques leçons propres:

5, 16: om. მათ.

5, 19: აღვედ.

8, 19: om. ხოლო.

8, 27: იტყოდა.

8, 28: გინა = Mt 16, 14.

8, 30: add.: იესოჲ.

Naturellement, on note la présence de variantes anciennes, telles 5, 22 აჰა = WA et l'imparfait ეკედრებოდა en 5,23 = WB.

Concluons: il n'est jamais insignifiant de trouver des fragments géorgiens des évangiles remontant au dixième siècle.

RÉSUMÉ

Le manuscrit 2660 du Matenadaran d'Erevan possède des feuilles de garde géorgiennes du dixième siècle, qui sont des fragments d'un tétraévangile.

Deux passages de l'Évangile selon saint Marc sont ici édités pour la première fois.